

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

УДК 342.7

Ю. Кириченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та права
Запорізького національного технічного університету

ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТ. 39 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Право на проведення мирних, без зброї, зборів, мітингів, походів і демонстрацій, закріплене в ст. 39 Конституції України, є однією з ключових умов функціонування демократичного режиму та відіграє важливу роль у формуванні політичної волі громадянського суспільства. Посилення громадської свідомості й відповідальності за долю держави зумовлює прагнення людей реально (через різноманітні акції протесту) брати участь у вирішенні актуальних політичних проблем, які стосуються загальнодержавних інтересів.

Зростання останнім часом динаміки протестних настроїв та активності громадян, невідповідність чинної конституційної норми європейським стандартам, відсутність форм реалізації цього права в національному законодавстві України, її євроінтеграційні прагнення свідчать про актуальність обраної проблематики, що зумовлює необхідність її подальшої наукової розробки.

Питання конституційного закріплення права на свободу мирних зібрань знайшло відображення (як правило, узагальнено чи фрагментарно) у працях багатьох українських і зарубіжних науковців, насамперед у навчальній літературі, зокрема М.О. Баймуратова, Р.С. Балакіревої, В.В. Букача, Н.П. Гаєвої, А.З. Георгіци, Л.І. Глухарєвої, О.М. Кокотова, А.М. Колодія, М.І. Кукушкіна, О.Г. Кушніренка, А.Ю. Олій-

ника, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабіновича, Т.М. Слінько, В.Л. Фрицького, О.Ф. Фрицького, М.І. Хавронюка, В.Є. Чиркіна, М.Ф. Чудакова, П.П. Шляхтуна та інших.

Окремі аспекти аналізованого права розглянуто в розвідках О.Л. Власенко, М.М. Денисової, О.І. Клименка, О.В. Сінкевича та Р.І. Таранухи. Вагомий внесок у розробку цієї проблеми здійснили дисертації О.В. Васюковської «Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні» (2007 р.) та І.С. Полянської «Конституційно-правове регулювання права громадян Російської Федерації на проведення зборів, мітингів і демонстрацій, походів і пікетувань» (2006 р.).

Аналіз теоретичних концепцій цих учених дає змогу оцінити стан проблематики, що досліджується, та визначити коло питань, які ще не були предметом окремого наукового пошуку.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз змісту ст. 39 Конституції України, порівняння її положень з аналогічними нормами конституцій держав континентальної Європи та щодо відповідності їх міжнародно-правовим актам, а також формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення зазначеної норми.

Ретельний порівняльно-правовий аналіз ч. 1 ст. 39 Конституції України, п. 1 ст. 20 Загальної декларації прав лю-

дини (1948 р.) та п. 1 ст. 11(1) Конвенції про захист прав людини й основних свобод (1950 р.) свідчить про те, що положення Основного Закону України істотно відрізняється від близьких за формулюваннями положень Загальної декларації прав людини (далі – Загальна декларація) і Конвенції про захист прав людини й основних свобод (далі – Конвенція). Тобто між вітчизняною конституційною нормою й нормами зазначених міжнародно-правових актів існує сутнісна відмінність [1; 2, с. 11, 78].

У Загальній декларації та Конвенції в одній нормі об'єднані «право на свободу мирних зібрань» і «право на свободу об'єднання», а в Конституції України ці права розміщені в різних нормах (ст. 36 та ст. 39). За словами О.Ф. Фрицького, це є традиційним із позиції конституційного права. Роз'єднання відповідних прав у Конституції України дає змогу детальніше їх регламентувати [3, с. 189–190]. Таким же правовим шляхом пішли законодавці більшості країн континентальної Європи, які також належать до романо-германської правової системи. Так, у 33 із 40 конституцій європейських держав аналізоване право в різних формах та обсязі закріплюється в окремих, самостійних статтях. До речі, найбільш детально це положення вписано в ст. 34 Конституції Туреччини, а в Норвегії та Франції це право на конституційному рівні не знайшло свого втілення. Також варто наголосити, що в конституціях Албанії (п. 1 ст. 47), Білорусі (ст. 35), Ліхтенштейну (ст. 41), Нідерландів (п. 1 ст. 9), Словаччини (п. 1 ст. 28), Чорногорії (ч. 1 ст. 52) та Швейцарії (п. 1 ст. 22), а також у п. 1 ст. 19 Хартії основних прав і свобод Чехії право на мирні зібрання має позитивне формулювання, тобто викладається таким чином: «право на мирні зібрання гарантується». Наприклад, у ст. 35 Конституції Білорусі зазначено: «Свобода зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій та пікетування <...> гарантується державою» [4, с. 125]. У п. 1 ст. 22 Конституції Швейцарії встановлено, що «сво-

бода зборів гарантується» [5, с. 95], а в п. 1 ст. 9 Конституції Нідерландів «гарантується право на проведення зборів і демонстрацій» [6, с. 478].

Особливістю чинної норми ст. 39 Конституції України є те, що вона стосується лише громадян України, тим самим дещо відрізняючись від положень, закріплених у міжнародно-правових актах, у яких ідеться про «кожну людину», та конституційної практики багатьох держав Європи. Тобто Конституція України обмежує право на свободу мирних зібрань для іноземців та осіб без громадянства. На цю проблему звертають увагу деякі українські науковці, зокрема Р.С. Балакірева, О.Л. Власенко, Н.П. Гаєва, М.М. Денісова [7, с. 92; 8, с. 94; 9, с. 133; 10, с. 171].

Проведений всебічний аналіз змісту аналогічних норм основних законів Австрії (ст. 12), Азербайджану (ст. 49), Албанії (ст. 47), Андорри (ст. 16), Білорусі (ст. 35), Бельгії (ст. 26), Болгарії (ст. 43), Боснії і Герцеговини (пп. «і» п. 3 ст. II), Вірменії (ст. 29), Греції (ст. 11), Грузії (ст. 25), Данії (ст. 79), Естонії (ст. 47), Іспанії (ст. 21), Італії (ст. 17), Латвії (ст. 103), Литви (ст. 36), Ліхтенштейну (ст. 41), Люксембургу (ст. 25), Македонії (ст. 21), Молдови (ст. 40), Монако (ст. 29), Нідерландів (ст. 9), Німеччини (ст. 8), Польщі (ст. 57), Португалії (ст. 45), Росії (ст. 31), Румунії (ст. 36), Сан-Марино (п. 1 ст. 6), Сербії (ст. 54), Словаччини (ст. 28), Словенії (ст. 42), Туреччини (ст. 34), Угорщини (п. 1 § 62), Фінляндії (ч. 1 § 13), Хорватії (ст. 42), Чорногорії (ст. 52), Швейцарії (ст. 22), Швеції (п. п. 3, 4 § 1 гл. 2), а також ст. 19 Хартії основних прав і свобод Чехії дає підстави для висновку, що співвідношення між конкретними правами людини й правами громадянина сформульовано неоднаково. Тому нерідко право, що розглядається, за змістом однієї конституції може бути віднесене до прав людини, а за змістом іншої – до прав громадянина. Так, у конституціях Азербайджану, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Польщі, Туреччини, Фінляндії

суб'єктом цього права визначається людина, яка в більшості текстів позначається безособовим терміном «кожен», в основних законах Австрії, Болгарії, Данії, Іспанії, Італії, Литви, Македонії, Португалії, Росії, Сербії, Угорщини, Хорватії, Швеції – поняттям «громадянин», у Грузії – «усі», в Естонії – «усі люди», у Сан-Марино – «за всіма», а в Бельгії, Греції, Люксембурзі, Монако та Німеччині це право сформульоване як право осіб, які належать до політичної нації («бельгійці», «греки», «люксембуржці», «монегаски», «усі німці»). Однак, як наголошує Н.Г. Шукліна, при цьому варто мати на увазі, що в західних країнах термін «нація» означає не етнічну, а політико-державну спільність, людський субстрат держави, тобто всіх, хто є громадянами держави [11, с. 186]. Проте в конституціях Албанії, Андорри, Білорусі, Латвії, Ліхтенштейну, Молдови, Нідерландів, Румунії, Словаччини, Словенії, Чехії, Чорногорії та Швейцарії суб'єкт права на свободу мирних зібрань зовсім не визначається.

У зв'язку із зазначеним та з огляду на те, що не кожна людина є громадянином конкретної держави, а тому не наділяється політичною правосуб'єктністю, вважаємо, що в ч. 1 ст. 39 Конституції України більш доречно було б вжити замість терміна «громадянин» поняття «кожен», що більше відповідатиме міжнародно-правовим стандартам, зокрема Керівним принципам щодо свободи мирних зборів, розробленим Організацією безпеки і співробітництва в Європі, одним із яких є принцип недискримінаційності, що означає, що право на реалізацію свободи мирних зборів має бути в кожного [10, с. 171], а також зарубіжному досвіду. Наприклад, законодавець Вірменії в тексті Конституції від 5 липня 1995 р. в ст. 26 суб'єктом аналізованого права визначив «громадян» [4], проте в Конституції від 27 листопада 2005 р. в ст. 29 встановив право на проведення мирних зібрань уже за «кожним» [12].

Крім цього, запропонована заміна суб'єкта не суперечить положенню

ч. 1 ст. 26 Основного Закону України, у якій зазначено: «Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами <...> як і громадяни України» [1]. Як зауважує П.М. Рабінович, це значно розширить коло носіїв цього права порівняно з тим, яке визначається в сучасному тексті (зокрема, у ч. 1 ст. 39) [13, с. 57].

Водночас варто наголосити, що в проекті Конституції України від 1 липня 1992 р., у проекті Конституції України Президента України В.А. Ющенка, а також у всіх законопроектах щодо проведення мирних зібрань, які розглядались Верховною Радою України, уже передбачалося поширення свободи зібрань на іноземців та осіб без громадянства [14, с. 31; 15, с. 129].

У ч. 1 ст. 39 Основного Закону України закріплюється «право мирно збиратися, без зброї», яке відображає класичне конституційне формулювання «право народу мирно збиратися», зафіксоване в Першій поправці до Конституції США [16, с. 146]. Аналогічні правила з'явилися у європейських країнах. Наприклад, у ч. 1 ст. 17 Конституції Італії зазначено, що «громадяни мають право збиратися мирно і без зброї» [6, с. 425], а в п. 1 ст. 8 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина – «усі німці мають право збиратися мирно і без зброї» [6, с. 183].

Однак у Загальній декларації та Конвенції закріплюються, відповідно, «право на свободу мирних зборів» і «право на свободу мирних зібрань». При цьому автори Конституції України, імплементуючи положення міжнародно-правових актів у національну юридичну практику, не завжди дотримувались системи й послідовності їх викладу. Наприклад, у ч. 1 ст. 34 Конституції України закріплюється «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», а в ч. 1 ст. 35 – «право на свободу світогляду і віросповідання», які майже повністю відображають смисловий харак-

тер змісту ст. 18 Загальної декларації прав людини та ст. 9(1) Конвенції про захист прав людини й основних свобод [1; 2, с. 11, 77]. Проте вітчизняний законодавець відійшов від такої послідовності під час формулювання аналізованого права. Наприклад, термін «право на свободу об'єднання», закріплений у ст. 36 Конституції України, прямо заповнено з положення ч. 1 ст. 11(1) Конвенції про захист прав людини й основних свобод, однак друга частина цього положення – «право на свободу мирних зібрань» – була використана в Конституції України як вужча за змістом [1; 2, с. 78]. Із цього приводу Р.І. Тарануха зауважує: «У вітчизняному конституційному законодавстві гарантується не свобода зібрань, а «право збиратися мирно, без зброї». <...> Конвенційна норма захищає свободу проведення мирних зібрань, що є більш глибоким суспільно-правовим явищем, ніж право, оскільки передбачає мінімальну регламентацію та максималізує можливості її реалізації» [17, с. 245].

На думку авторів енциклопедичного словника з конституційного права, «право» – юридично більш чітка категорія, тобто варіанти його використання позначаються в нормативних актах, нерідко навіть вичерпно. «Свобода» – поняття більш широке, може мати багато варіантів здійснення, причому одні є можливими, а інші часто неможливо відбити в юридичних нормах [18, с. 522]. О.Г. Кушніренко та Т.М. Слінько зауважують: «Чітке розмежування між «правами» і «свободами» провести важко, оскільки найчастіше всю сферу політичних прав із чітко визначеними правомочностями також називають «свободами» [19, с. 8].

При цьому доречно навести такий приклад. Згідно з першим реченням ст. 29 Конституції Монако «монегаски мають право збиратися мирно і без зброї», натомість відповідно до другого речення цієї норми «ця свобода не розповсюджується на збори» [20]. Отже, право законодавець розуміє як

свободу. Про це свідчить також аналіз конституцій держав континентальної Європи. Зокрема, 25 країн на конституційному рівні в положенні щодо проведення мирних зібрань закріпили термін «право», а 13 – термін «свобода». Наприклад, у ч. 1 ст. 29 Конституції Вірменії зазначено, що «кожен має право на проведення мирних, без зброї зібрань», а в ст. 57 Конституції Польщі – «кожному забезпечується свобода організації мирних зібрань та участь у них» [12; 21]. І лише в п. 1 ст. 49 Конституції Азербайджану закріплено, що «кожний володіє правом на свободу зібрань», що повністю відображає зміст міжнародно-правових актів [4, с. 37].

У контексті викладеного варто відзначити, що на доктринальному й законодавчому рівні часто застосовують термін «право на свободу мирних зібрань». Так, у назві законопроектів від 15 липня 2005 р., 17 січня 2007 р., 4 липня 2013 р., внесених до Верховної Ради України, використано термін «про свободу мирних зібрань». О.Л. Власенко стверджує: «Саме термін «право на свободу мирних зборів» є найбільш повним, адже він передбачає не лише «право на проведення» мирних зборів, а й можливість організовувати мирні збори, брати в них участь тощо» [22, с. 111–112]. Підтримуючи цю позицію, вважаємо за необхідне в ч. 1 ст. 39 Конституції України термін «право збиратися мирно» замінити поняттям «право на свободу мирних <...>». На нашу думку, заміна зазначених термінів значно посилить чинну норму та більш відповідатиме змісту відповідних положень міжнародно-правових документів.

У ч. 1 ст. 39 Основного Закону України та відповідних положеннях Загальної декларації й Конвенції закріплюється мирний характер зібрань. В.М. Косович зауважує, що введення в текст конституційної норми напівочінного терміна «мирно» є необґрунтованим, оскільки в умовах загострення політичної ситуації в нашій державі розуміння його змісту в опозиції та владі

суттєво різняться [23, с. 175]. Однак із таким висновком погодитись важко, оскільки пряме запозичення цього терміна з міжнародних документів є позитивним явищем, що свідчить про спрямованість України на сприйняття й реалізацію міжнародних стандартів у відповідній сфері. У зв'язку із цим вважаємо, що законодавець, застосовуючи термін «мирно», правильно посилав його поняттям «без зброї», якого немає в згаданих міжнародно-правових актах, проте який більш актуально та юридично точно формулює поняття «мирні зібрання». Таким шляхом пішла також конституційна практика більшості європейських країн. Наприклад, із 40 держав континентальної Європи на конституційному рівні у відповідних нормах 10 закріпили лише термін «мирно» (Андорра, Боснія і Герцеговина, Латвія, Македонія, Польща, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія, Чорногорія), 2 – лише термін «без зброї» (Грузія й Данія), 17 – разом терміни «мирно» та «без зброї» (Азербайджан, Албанія, Бельгія, Болгарія, Вірменія, Греція, Іспанія, Італія, Литва, Люксембург, Молдова, Монако, Німеччина, Португалія, Росія, Румунія, Туреччина), а 11 зовсім не застосували аналізовані терміни (Австрія, Білорусь, Естонія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Фінляндія, Швейцарія, Швеція).

За своїм юридичним змістом право, закріплене в ч. 1 ст. 39 Конституції України, дає можливість громадянам проводити різноманітні акції протесту, які здійснюються у формі «зборів», «мітингів», «походів» і «демонстрацій» [1]. Зазначені форми безпосередньої демократії запозичено з Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації та проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» [24], який хоч і мав у колишньому СРСР силу закону, морально та юридично є застарілим, а в окремих випадках навіть суперечить конституційним нормам. Проте через відсутність спеціального закону та згідно з п. 1 роз-

ділу XV «Перехідні положення» Конституції України він залишається чинним. При цьому необхідно зазначити, що оскільки аналізована норма містить вказівку на чітко визначені форми, то її не можна трактувати розширено, тому потрібно суворо дотримуватись вказаного переліку. З метою вирішення цієї проблеми М.І. Хавронюк пропонує в ч. 1 ст. 39 Конституції України слова «і демонстрації» замінити словом «демонстрації та інші масові акції» [25, с. 214]. На нашу думку, це є не зовсім виправданим. До речі, в основних законах Греції, Люксембургу, Македонії, Монако, Німеччини, Словаччини, Туреччини, Чехії та Чорногорії відсутні посилання на будь-яку форму протесту, а в Албанії, Боснії і Герцеговині, Вірменії, Данії, Естонії, Італії, Ліхтенштейні, Польщі, Сан-Марино, Словенії, Угорщині та Швейцарії закріплюється лише форма «збори».

Водночас сучасні форми масових акцій є досить різноманітними. Крім зазначених, існують також маніфестації, пікети, голодування, наметові містечка, контрдemonстрації тощо. Про це йдеться в конституціях Азербайджану, Білорусі, Латвії та Росії, у яких у нормах, аналогічних ст. 39 Основного Закону України, закріплюється така форма легітимного вираження протесту, як пікетування, а в конституціях Андорри, Грузії, Молдови та Португалії – маніфестації. При цьому варто мати на увазі, що термін «маніфестація», який використовується в законодавстві деяких зарубіжних країн, вживається в декількох значеннях: як синонім до понять «демонстрація» та «хода»; як узагальнюючий термін для будь-яких виступів під відкритим небом [26, с. 169].

З огляду на те, що виникнення нових форм проведення мирних акцій протесту навряд чи зупиниться, а також те, що правове регулювання зазначених форм є різним і має свої особливості, пропонуємо перелік форм подібних акцій, а саме «збори, мітинги, походи і демонстрації» (які, за висловлюванням О.В. Васьковської, відмінні не лише

ідейним спрямуванням, а й планами дій та механізмами реалізації [27, с. 74], багато вчених не розрізняють їх, як вважає Н.П. Гаєва [9, с. 133]), вилучити з тексту ч. 1 ст. 39 Конституції України, закріпивши замість цього узагальнюючий термін «зібрання». Тим самим буде збережено смисловий і семантичний характер, закріплений у п. 1 ст. 11(1) Конвенції про захист прав людини й основних свобод [2, с. 78]. Такий підхід застосував, наприклад, законодавець Литви, який у ч. 1 ст. 36 Конституції зазначив, що «не можна забороняти або перешкоджати громадянам збиратися мирно без зброї на мирні зібрання» [4, с. 560], а також Конституційний Суд України у своєму рішенні в справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання [28].

На нашу думку, закріплення в чинній Конституції України зазначених форм є зайвим. Ці форми, а також поява останнім часом нових форм вираження протесту потребують нагального врегулювання окремим законом, у якому необхідно описати особливості проведення мирного зібрання в тій чи іншій формі, інакше нерегульованість цього інституту створить руйнівні прецеденти й наслідки для майбутніх виступів.

В.М. Косович вказує: «Якщо нормативно-правові приписи потребують тлумачення <...> то вони є недосконалими» [23, с. 173]. На наше переконання, це твердження повністю стосується положення ч. 1 ст. 39 Конституції України, у якому закріплено, що про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій «завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [1]. Офіційне тлумачення закріпленого терміна «завчасне сповіщення» (який В.М. Косович відносить до напівочінних понять) дається в Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів вико-

навчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 р. № 4-рп/2001, у якому зазначено: «Це строк від дня такого сповіщення до дати проведення масового зібрання. Тривалість строків завчасного сповіщення має бути у розумних межах. <...> Строк завчасного сповіщення має бути достатнім і для того, щоб органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування могли визначитися, наскільки проведення таких зібрань відповідає закону» [28]. Тобто Конституційний Суд України щодо терміна «завчасне сповіщення» вирішив розуміти його так, що «організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто в прийнятні строки, що передують даті їх проведення». При цьому Конституційний Суд України наголосив: «Визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань <...> є предметом законодавчого регулювання» [28].

Таким чином, єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні фактично визнав, що аналізоване положення є предметом не конституційного, а законодавчого регулювання. Про це свідчить також зарубіжний досвід. Так, із 40 європейських країн на конституційному рівні положення щодо завчасного сповіщення про проведення мирних зібрань закріпили лише 7 держав (Азербайджан, Андорра, Іспанія, Італія, Латвія, Сербія, Чорногорія). Наприклад, у п. 2 ст. 21 Конституції Іспанії встановлено: «Про збори в громадських місцях і демонстрації повинні бути завчасно сповіщені органи влади <...>» [6, с. 375]. При цьому варто наголосити, що в міжнародно-правових актах таке положення не знайшло свого втілення.

На нашу думку, норма, закріплена в ч. 1 ст. 39 Конституції України, є занадто деталізованою, тому пропонуємо вилучити з тексту припис «про проведен-

ня яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»; з методичної позиції доцільніше було б включити його до спеціального закону. Також пропонуємо ч. 1 ст. 39 Конституції України завершити положенням про те, що «порядок організації й проведення мирних зібрань у громадських місцях визначається законом». Аналогічні чи близькі за змістом формулювання містяться в конституціях Австрії, Албанії, Білорусі, Болгарії, Грузії, Ліхтенштейну, Люксембургу та Монако. Наприклад, у п. 2 ст. 43 Конституції Болгарії зазначено, що «порядок організації й проведення зборів і демонстрацій визначається законом» [29], а в п. 2 ст. 47 Конституції Албанії проголошено, що «мирні зібрання на майданах і в місцях скупчення людей проводяться відповідно до процедур, визначених законом» [30].

Отже, на підставі аналізу відповідних положень конституцій європейських країн та ст. 39 Основного Закону України вважаємо за доцільне оптимізувати формулювання юридичної конструкції ч. 1 ст. 39 Конституції України та викласти її таким чином: «Кожен має право на свободу мирних, без зброї зібрань. Порядок організації й проведення мирних зібрань у громадських місцях визначається законом». Наведене формулювання більш повно й точно відтворюватиме положення міжнародно-правових актів та сприятиме втіленню у вітчизняну конституційну практику позитивного досвіду інших країн.

У демократичних державах на конституційному рівні закріплюються положення про свободу мирних зібрань. Водночас законодавці України й деяких європейських країн, дозволяючи таку форму волевиявлення громадян, передбачили можливість обмеження реалізації цього права «в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (ч. 2 ст. 39 Конституції України) [1], допустимість яких визнається

ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права та п. 1 ст. 11(1) Конвенції про захист прав людини й основних свобод [2, с. 23, 78].

Порівнюючи ці положення, можна дійти висновку, що вітчизняний законодавець намагався викласти ч. 2 ст. 39 Основного Закону України ширше за змістом, ніж це викладено у відповідних нормах міжнародно-правових актів, при цьому він, на наше переконання, порушив логіку викладу, запроваджену в цих документах. Так, припис «обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону», який закріплено в ч. 2 ст. 39 Конституції України, не просто відсутній у міжнародно-правових актах, його немає навіть у жодній із конституцій європейських країн. Обмеження щодо проведення мирних зібрань не носить загального характеру, а лише стосується конкретного заходу, рішення про яке приймає суд за поданням заінтересованої сторони. Тобто суд не встановлює обмеження щодо реалізації права, що розглядається, він визначає правомірність використання цієї норми та на підставі цього може відповідно до закону або заборонити проведення мирного зібрання, або дозволити його проведення. У проєкті Конституції України від 1 липня 1992 р. це положення було вписано таким чином: «Заборона в здійсненні цього права оскаржується через суд» [15, с. 129]. Водночас необхідно зауважити, що в зарубіжних країнах існує досить велика законодавча база, яка чітко регулює як процедуру обмеження проведення масових мирних виступів громадян, так і процедуру оскарження заборони на проведення таких заходів та яка, на жаль, досі відсутня в Україні, незважаючи на те, що в Основному Законі України наголошується на необхідності прийняття відповідного закону. У зв'язку із цим вважаємо, що цей припис необхідно вилучити із ч. 2 ст. 39 Конституції України, оскільки обмеження повинні встановлюватися законом, а не судом.

Текстуальне й змістовне порівняння підстав допустимих обмежень права на свободу мирних зібрань, закріплених у ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, п. 2 ст. 11(1) Конвенції про захист прав людини й основних свобод та п. 2 ст. 15 Конвенції про права дитини, свідчить про те, що вони є переважно ідентичними та майже всі знайшли відображення в ч. 2 ст. 39 Конституції України. Однак використання в цій конституційній нормі поняття «заворушення», на нашу думку, є необґрунтованим. З одного боку, цей термін закріплено лише в ст. 294 Кримінального кодексу України, яка має назву «Масові заворушення», а з іншого – законодавець України тим самим визнав тотожними поняття «злочин» і «склад злочину» («заворушення»). Крім того, під час закріплення в національному законодавстві відповідних положень міжнародно-правових актів досить вибірково було застосовано окремі його терміни. Так, не знайшов втілення термін «моральність», закріплений у ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права. Тоді як Сербія, Словаччина, Чехія та Чорногорія на конституційному рівні закріпили це поняття. Наприклад, у п. 2 ст. 19 Хартії основних прав і свобод, яка є складовою Конституції Чехії, вказано: «Зазначене право може бути обмежене законом у випадку <...> охорони прав і свобод інших осіб, громадського порядку, здоров'я і моральності <...>» [31].

З огляду на те, що аналізоване положення було запозичено з міжнародно-правових актів, вважаємо, що воно має точно відповідати формулюванням міжнародних угод. Тому, як слушно зазначив П.М. Рабінович, за наявності згадки про злочини слово «заворушення» варто виключити із ч. 2 ст. 39 Конституції України [32, с. 154], а також доповнити її терміном «моральність», виклавши таким чином: «Здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, охорони громадського порядку або запобігання злочинам, здоров'я й мо-

ральності населення або захисту прав і свобод інших людей».

Отже, питання, пов'язане з проблематикою права на свободу мирних зібрань, має актуальне значення, тому належне його конституційне врегулювання допоможе забезпечити відповідну практику (з огляду на якнайшвидше прийняття спеціального закону) та наповнити її демократичним змістом. Усе це зумовлює нагальну потребу в теоретичному переосмисленні змісту права, закріпленого в ст. 39 чинної Конституції України.

З метою усунення протиріч між вимогами міжнародно-правових актів і нормами національного законодавства, а також з огляду на європейський досвід щодо регулювання на конституційному рівні права на свободу мирних зібрань пропонуємо ст. 39 Конституції України викласти в такій редакції: «1. Кожен має право на свободу мирних, без зброї, зібрань. Порядок організації й проведення мирних зібрань у громадських місцях визначається законом. 2. Здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, охорони громадського порядку або запобігання злочинам, здоров'я й моральності населення або захисту прав і свобод інших людей».

Ключові слова: конституція, право на мирні зібрання, свобода мирних зібрань, суб'єкти мирних зібрань, форми мирних зібрань, обмеження мирних зібрань.

У статті досліджено юридичний зміст положень ст. 39 Конституції України та їх відповідність вимогам міжнародно-правових актів, а також здійснено порівняння з аналогічними нормами, закріпленими в конституціях держав континентальної Європи. Обґрунтовано необхідність викладу цієї норми в новій редакції.

В статье исследовано юридическое содержание положений ст. 39 Конституции Украины и их соответствие требованиям междуна-родно-правовых актов, а также

осуществлено сравнение с аналогичными нормами, закрепленными в конституциях государств континентальной Европы. Обоснована необходимость изложение этой нормы в новой редакции.

The article studied the legal content of the provisions of art. 39 of the Constitution of Ukraine and their compliance with international legal instruments, as well as carried out a comparison with the same rules laid down in the constitutions of states of continental Europe. The necessity of account of this provision in the new edition.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / упор. В.В. Павлик, В.С. Тесленко. – К. : Факт, 2001. – 152 с.
3. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : [підручник] / О.Ф. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
4. Конституції стран СНГ и Балтии : [учеб. пособие] / сост. Г.Н. Андреева. – М. : Юристъ, 1999. – 640 с.
5. Конституции зарубежных стран / сост. В.Н. Дубровин. – М. : ООО «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
6. Конституции государств Европейского Союза / под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1997. – 816 с.
7. Балакірева Р.С. Конституційне право України : [навч. посібник] / Р.С. Балакірева. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 210 с.
8. Власенко О.Л. Законодавче регулювання права громадян на мирні збори / О.Л. Власенко // Науковий вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 92–97.
9. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. – 252 с.
10. Денисова М.М. Розвиток міжнародних стандартів реалізації права на мирні збори / М.М. Денисова // Держава і право: збірник наукових праць. Серія «Юридичні і політичні науки» / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 40. – С. 168–175.
11. Конституційне право України : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [О.В. Городецький, М.І. Корнієнко, Є.Я. Кравець та ін.] ; за ред. В.Ф. Погорілка. – 2-е вид., доопрац. – К. : Наукова думка, 2000. – 727 с.
12. Конституція Республіки Вірменія : Закон Республіки Вірменія від 27 листопада 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives>.
13. Рабінович П.М. Конституційні гарантії прав людини і громадянина: можливості модернізації в Україні / П.М. Рабінович // Право України. – 2012. – № 8. – С. 50–59.
14. Народна Конституція. Обговорюємо проект Конституції Президента України Віктора Ющенка. – К., 2009. – 100 с.
15. Конституція незалежної України : в 3 кн. / [С.П. Головатий, Л.П. Юзьков] ; за заг. ред. С.П. Головатого. – К. : Українська Правнича Фундація, 1995–2010. – Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. – 1995. – 398 с.
16. Каррі Д.П. Конституція Сполучених Штатів Америки : [посібник для всіх] / Д.П. Каррі ; пер. з англ. О.М. Мокровольського. – К. : Веселка, 1993. – 192 с.
17. Тарануха Р.І. Проблеми реалізації права на мирні зібрання в Україні / Р.І. Тарануха // Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Братислава (Словацька Республіка), 19–20 вересня 2014 р.). – Братислава, 2014. – С. 245–248.
18. Конституционное право: энциклопедический словарь / отв. ред. С.А. Авакьян. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2000. – 688 с.
19. Кушніренко О.Г. Права і свободи людини та громадянина : [навч. посібник] / О.Г. Кушніренко, Т.М. Слінько. – Х. : Факт, 2001. – 440 с.
20. Конституція Монако : Закон Князівства Монако від 17 грудня 1962 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives>.
21. Конституція Республіки Польща : Закон Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
22. Власенко О.Л. Конституційно-правовий механізм реалізації права громадян на свободу мирних зборів / О.Л. Власенко //

Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 5. – С. 111–113.

23. Косович В.М. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди / В.М. Косович // Право України. – 2014. – № 8. – С. 169–177.

24. Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р. № 9306-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

25. Рабінович П.М. Права людини і громадянина : [навч. посібник] / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.

26. Совгиря О.В. Конституційне право України. Повний курс : [навч. посібник] / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 544 с.

27. Васьковська О.В. Актуальні проблеми права на збори, мітинги, походи та демонстрації в Україні / О.В. Васьковська // Право України. – 2007. – № 8. – С. 74–77.

28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ

України щодо офіційного тлумачення положення частини 1 статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 р. № 4-рп/2001 // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 2. – С. 25–27.

29. Конституція Республіки Болгарія : Закон Республіки Болгарія від 12 липня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitutions.php>.

30. Конституція Республіки Албанія : Закон Республіки Албанія від 21 жовтня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldconstitutions.ru/archives>.

31. Конституція Чеської Республіки : Закон Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldconstitutions.ru/archives>.

32. Рабінович П.М. До модернізації конституційно-правового статусу людини і громадянина (львівські пропозиції) / П.М. Рабінович // Право України. – 2014. – № 7. – С. 146–156.

